

Verkojulkaisemisen ja kirja kerrallaan -painetun kirjan yhdistelmä turvaa tiedejulkaisemisen tulevaisuuden

Raimo Parikka

”Tämähän on aivan kirjan näköinen kirja?” totesi Työväen Historian ja Perinteen Tutkimuksen Seuran puheenjohtaja Matti Hannikainen lehteillessään seuran uutta kirjaa. Kyseinen teos (Jukka Rantala, *Suomalaisen opettajan poliittinen orientaatio*) on seuran kaksivuotisen kokeilun ensimmäinen tuotos. Kokeilun tarkoituksena on selvittää, miten hyvin avoimesti saatavissa olevan verkkokirjan ja ”kirja kerrallaan” (Print-On-Demand, POD) painetun ja myytävän kirjan yhdistelmä voisi toimia tieteellisen seuran julkaisukanavana. Ajatus tällaisesta yhdistelmästä ei sinänsä ole täysin uusi, mutta toteutukset kuitenkin sen verran harvinaisia, että asiaan liittyy vielä paljon sekä käytännön ongelmia että epä- ja ennakkoluuloja. Käsittelem seuraavassa tähän uuteen julkaisutapaan liittyviä omia kokemuksiani.

Oma kiinnostukseni asiaan juontuu työtehtävistäni Helsingin yliopiston digitaalisen julkaisuarkiston ([HELDA](#)) testauksessa ja käyttöönotossa parin viimeisen vuoden ajalta. Heldan tarkoituksiksi mainitaan

lisätä yliopiston tutkimusjulkaisujen näkyvyyttä, käyttöä ja vaikuttavuutta tarjoamalla julkaisujen avoin saatavuus yliopiston oman avoimen julkaisuarkiston kautta. Arkistoon tallennetaan yliopistolla tuotettua kokotekstiaineistoa kuten tutkijoiden artikkeleita, yksiköiden julkaisusarjoja sekä tiedekuntien oppimateriaaleja ja laitosten tuottamaa tutkimusaineistoa. Arkistoon tallennettujen aineistojen säilytyksestä huolehditaan, ja ne saavat pysyvän verkko-osoitteen.

Pääosin kyse on siis jo julkaistujen artikkeleiden tai kirjojen uudelleenjulkaisemisesta mahdollistamalla avoin verkkosaatavuus. Varsin pian minulta alettiin kysellä erilaisten tekstien ensikertaisesta julkaisemisesta Heldassa (tai sen edeltäjissä, neljässä kampusarkistossa). Historioitsija Antti Kujala ehdotti vuoden 2008 syksyllä Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran englanninkielisenä julkaisemansa kirjan *The Crown, the nobility, and the peasants 1630–1713 – tax, rent, and relations of power* suomenkielisen käsikirjoituksen julkaisemista HELDAssa. Julkaiseminen olisi onnistunut muuntamalla tekstinkäsittelyohjelmalla tuotettu teksti pdf-muotoon. Ehdotin kuitenkin Kujalalle, että miettisimme mahdollisuutta julkaista sama teksti sekä verkkoversiona että painettuna kirjana. Halusin tutkia mahdollisuutta löytää sellainen avoimen saatavuuden (Open Access) verkkojulkaisemisen tapa, joka säilyttäisi tai mahdollistaisi myös perinteisen kirjan julkaisemisen. Olennaista tässä konseptissa oli järjestyksen muutos: lähtökohtana on avoin verkkojulkaisu, jonka voi halutessaan ostaa myös painettuna kirjana.

Tuolloin mielessäni oli lähinnä Lasipalatsissa toimiva [Kirja kerrallaan -kustantamon](#) tarjoama mahdollisuus. Ajatuksissani kangastelivat myös tuloillaan olevien e-kirjojen lukulaitteiden vaatimukset tekstin ulkoasun suhteen. Päädymme taittamaan Kujalan tekstin

A5-kokoisen kirjan muotoon *InDesign*-ohjelmalla. Kirjassa ei ollut kuvia, vain joitakin taulukoita ja yksi kaavio, joten taitto ei tuottanut suuria ongelmia. Yksinkertainen kansikin syntyi ohjelmien mallitaiton avulla. Verkkokirja oli siten valmis. Yllättäen ja hieman sattumanvaraisellakin tavalla ratkesi puolestaan painettavan kirjan osuus. Sain kuulla, että Yliopistopaino oli vastikään hankkinut uuden kirja kerrallaan -painolaitteiston ja kehittänyt myös siihen soveliaista palvelukonseptiä. Pääsimmekin hyvään yhteisymmärrykseen pilottihankkeesta. Kirjaa Antti Kujala, [Kruunu, aateli ja talonpojat 1630–1713 – Verot, vuokrat ja valtasuhteet](#) painettiin muutama koekappale. Samalla testattiin erilaisia paperivaihtoehtoja, kunnes löydettiin riittävän kirjamainen ja painokoneen prosessin hyvin läpäisevä paperilaatu. Saimme tässä yhteydessä siis ratkaistua mahdolliset ongelmat, jotka liittyivät kirjan painamiseen tai Yliopistopainon digitaalisten järjestelmien (paino, tilaukset, myynti) toimintaan. Näiltä osin kaikki toimi halutulla tavalla. Yhden kirjan julkaiseminen ei kuitenkaan riitä, jos halutaan tarkastella kaikkia asiaan liittyviä vaihtoehtoja tai kartoittaa potentiaalisia ongelmia. Niinpä lähdin kehittämään hanketta eteenpäin tieteellisen seuran (Työväen Historian ja Perinteen Tutkimuksen Seura, THPTS) ja yliopiston laitoksen (Helsingin yliopiston sosiaalitieteiden laitos) kanssa. Esittelen seuraavaksi lähinnä niitä ajatuksia, joita on tullut esiin THPTS:n hankkeen osalta.

Tieteellisen seuran tai yliopiston laitoksen kannalta verkkojulkaiseminen sellaisenaan tai yhdistettynä tarvepainatukseen on uusi mahdollisuus lisätä pienin panoksin julkaisutoimintaa. Se avaa mahdollisuuksia sellaisten tekstien tai tekstikokoelmien julkaisemiseen ja laajaan levitykseen, johon aiemmin ei ole ollut taloudellisia edellytyksiä. Painatuskustannusten säästön ohella tärkeää on juuri esteetön, nopea, maailmanlaajuinen ja useimmissa tapauksissa julkaisijalle ilmainen tai erittäin edullinen levitystapa. Pitäisin tätä tutkijoiden kannalta aivan ensisijaisena perusteluna verkkojulkaisemisen ja kirja kerrallaan -palvelun yhdistämiselle.

Keväällä 2010 THPTS:n hallituksessa päädyttiin julkaisemaan seuraavan kahden vuoden aikana kokeilumielessä vuosittain 4–5 monografiaa tai teemallista artikkelikokoelmaa. Tavoitteeksi asetettiin myös ainakin yhden englanninkielisen kirjan julkaiseminen kumpanakin vuonna. Ajatuksena on siis tukea ja mahdollistaa seuran jäsenten hengentuotteiden julkaiseminen ja jakelu digitaalisen teknologian mahdollistamalla uudella tavalla, tiivistetysti sanottuna madaltaa julkaisukynnystä.

Julkaisutapoina voisivat olla a) verkkokirjan ja kirja kerrallaan/painetun kirjan yhdistelmä, b) pelkkä verkkojulkaiseminen tai c) pelkkä kirja kerrallaan -julkaiseminen. Haluaisin tässä yhteydessä tähdentää sitä, että ehdotetun julkaisutavan keskeisin idea on verkkokirja: kirjan julkaiseminen niin, että se on vapaasti verkosta luettavissa. Painettu kirja on vain sivutuote, lisuke, jonka saa, jos sellaisen haluaa. Seuran hallitukselle laatimassa muistiossa korostin, että

aloittaisimme siis ensisijassa julkaisutoiminnan, jonka tavoitteena on työväen historiaa ja perinnettä käsittelevän tutkimuksen tulosten mahdollisimman laajan levittämisen edistäminen. Se olisi eräänlaista palvelutoimintaa niin seuran kirjoittaville jäsenille kuin suurelle yleisölle. Pienilevikkisten painettujen kirjojen julkaiseminen ei palvele kumpaakaan.

Tässä vaiheessa ei siis vielä haluttu perustaa seuralla uutta sarjaa, vaan hankkia kokemuksia siitä, mitä uudentyypinen verkko ja digitaalista painamista hyödyntävä tieteellinen julkaiseminen käytännössä on. Tarvitaan siis käytännön kokemuksia julkaisutarpeesta, verkkokirjan ja kirja kerrallaan -painatuksen toteutuksesta, toimivuudesta ja kustannuksista sekä tarvittavasta työpanoksesta esimerkiksi taiton ja toimitustyön osalta.

Tämän perusteella voidaan joko jatkaa tai haudata koko ajatus tarpeettomana tai liian hankalana.

Julkaisupaikat

Jotta verkossa ylipäättään voidaan jotain julkaista, tarvitaan palvelin, jonne tekstit voidaan sijoittaa. Julkaisuarkistotyyppinen järjestelmä on paras vaihtoehto, koska silloin tekstit saavat pysyvän internet-osoitteen. Kokeiluvaiheessa on ollut mahdollista käyttää Helsingin yliopiston julkaisuarkistoa (HELDA), koska kaikki kirjoittajat ovat olleet työsuhteessa Helsingin yliopistoon. Myös muissa suomalaisissa yliopistoissa on kehitteillä omia julkaisuarkistoratkaisuja. Verkkokirjan julkaisupaikka on kuitenkin asia, joka on ainakin toistaiseksi ratkaistava kirjakohtaisesti. THPTS:n kohdalla voisi tulla kyseeseen myös jonkin yhteistyötahon (Työväen Arkisto, Kansan Arkisto tai Työväenliikkeen kirjasto) palvelin. Tältä osin kaikki on vielä avoinna. Tietääkseni esimerkiksi Tieteellisten Seurojen Valtuuskunnan piirissä asiaa ei ole käsitelty.

Kolme pilottivaiheen POD-kirjaa: [Antti Kujala, Kruunu, aateli ja talonpojat 1630–1713 – Verot, vuokrat ja valtasuhteet](#) , [Tiina Silvasti, Maatilan varjossa – Rakennemuutoksen anatomiaa](#) ja [Jukka Rantala, Suomalaisen opettajan poliittinen orientaatio](#).

Kirja kerrallaan -julkaiseminen toteutuu kokeiluvaiheessa Yliopistopainon ja sen

verkkokirjakaupan kautta. Sopimus allekirjoitettaneen syyskuun aikana. Sopimuksen mukaan Yliopistopaino huolehtii painatuksesta, jakelusta, (osin) markkinoinnista, laskutuksesta ja tuoton (sovittu osuus myynnistä) tilittämisestä seuralle. Näin menetellen seuran taloudellinen vastuu jää vain julkaisunimikkeiden määrän mukaiseen (kohtuulliseen) vuosimaksuun ja pieneen kirjakohtaiseen maksuun, jotka molemmat vähennetään seuralle tulevasta vuosittaisesta tilityksestä. Pitäisin tätä toimintamallia pienen tieteellisen seuran kannalta perusteltuna ja järkevänä toimintatapana. Rahaa ei sijoiteta Tieteellisten Seurojen Valtuuskunnan kirjavarastossa makaaviin kirjalaatikoihin, eikä seuran tarvitse huolehtia myynnistä tai laskutuksesta. Toivottavasti vuoden lopussa voimme vain ihmetellä: "mistä näitä senttejä oikein tippuu?" Kustannus- ja työsäästöt tai jopa pieni tulo ovat tärkeitä varsinkin pienille kustantajille, kuten tieteellisille seuroille tai yliopiston laitoksille.

Taitto pullonkaulana

Tällä hetkellä näkisin vain yhden pullonkaulan, joka estää julkaisutoiminnan nopeaa laajentamista. Meillä ei ole tällä hetkellä käytössä sellaista julkaisujärjestelmää, joka kykenisi tuottamaan halutunlaisen taiton automaattisesti, eli niin, että järjestelmälle vain kerrottaisiin, mitä tekstejä ja missä järjestyksessä sen pitää käyttää kirjaa taitettaessa. Taitto on edelleen hyvistä taitto-ohjelmista huolimatta suhteellisen hidasta käsityötä. Laadukasta taittoa kuitenkin tarvitaan, jotta voidaan ylläpitää useita julkaisemistapoja ja -paikkoja. Ennustan kuitenkin, että erityisesti e-lukulaitteiden yleistymisen tulee olennaisesti lisäämään verkkokirjojen kysyntää. Tutkijoiden kannalta omien tekstien esteetön saatavuus tulee tällöin entisestään korostumaan.

Sopivan painatus- ja levityspalvelun löytäminen voi olla ongelma jatkossa. Yliopistopainokin on vielä liikkeellä kokeilumielessä. Jo nyt on olemassa myös joitakin ulkomaisia mahdollisuuksia esimerkiksi Lulu.com tai BLURB, vaikkakin niiden toimintakonsepti ei ole aivan yhtä käyttökelpoinen tieteelliselle julkaisemiselle kuin mitä Yliopistopainolla on. Kotimainen palvelutarjonta tulee tällä alueella kasvamaan lähivuosina. Jo nyt kaupallisilla kustantajilla on käytössään Kirjavälitys oy:n organisoima kirja kerrallaan -painatusjärjestelmä, jonka ajatuksena on estää painosten loppuminen: kustantaja ei ota enää uutta painosta loppuunmyydyistä kirjasta vaan siirtää sen Kirjavälityksen järjestelmään. Antti Salminen, Tere Vadén ja Juha Suoranta ovat käyttäneet kirjansa [Tuleva yliopisto](http://Tuleva.yliopisto) verkkojulkaisemiseen YUDU-nimistä verkkopalvelua ja paperisen version toteutukseen uutta kotimaista BoD (Books on Demand) -nimistä yritystä. Yhdistelmä vaikuttaa sängen kiinnostavalta.

Tieteellisen julkaisemisen tulevaisuus

Kuvaamissani piloteissa on tiivistetysti kyse siitä että, ensinnäkin tekstien julkaiseminen toteutuu kustantajan kannalta vähäisin kustannuksin tai jopa hieman tuloja tuottaen, toiseksi tutkija saa teksteilleen mahdollisimman laajan, avoimen ja esteettömän levityksen ja kolmanneksi lukevaa yleisöä palveleaan keräämällä hajallaan ja usein hankalasti löytyvissä julkaisuissa olevat tekstit yhteen paikkaan. Kun puhutaan vähälevikkisestä tieteellisestä tai siihen rinnastettavasta tutkimuskirjallisuudesta, julkaisemisen painopiste ei enää voi olla paperisen kirjan puolella.

Raimo Parikka työskentelee Helsingin yliopiston valtiotieteellisessä tiedekunnassa verkko-pedagogiikan asiantuntijana.